M. Szebeni Géza

A golyószórótól a pápai emlékéremig: Kádár János és VI. Pál találkozója

A lassan gyülekező viharfellegek ellenére az 1970-es évek Kádár János politikai pályafutásának kétség kívül legsikeresebb periódusát jelentették. Tekintélye, népszerűsége odahaza és külhonban az egekbe szárnyalt, szinte minden történés politikai stratégiájának helyességét igazolta vissza – legalábbis külföldi utazásai során.[1] Egyik legnagyobb sikerét minden bizonnyal „egyházpolitikai fronton" érte el, s ezen belül is a katolikus egyházat illető politikájában hozott gyümölcsöt hol könyörtelen, hol engedékenyebb – de mindig a hatalom szempontjait előtérbe helyező taktikája. Az 1970-es évekre már feledésbe merült az a tény, hogy XII. Piusz pápa 1949. február 12-én egyházi átokkal sújtott mindenkit – így Kádárt is –, akinek közel-távol köze volt Mindszenty bíboros vád alá helyezéséhez és elítéléséhez, és persze Kádár sem gondolt már arra, hogy „mi a klerikalizmus ellen tűzzel-vassal, golyószóróval és börtönnel harcolunk",[2] amikor átvette VI. Páltól a Szentatya emlékérmét. Az egyház és állam közötti kapcsolatok feszültségeinek csökkenésében – Magyarországon mindenképpen – nehezen túlbecsülhető fontosságú szerepet játszott az a tény, hogy a Szentszék rendkívül bölcsen úgy döntött: a kommunista rendszerekkel történő intranzigens, csak megtorlást kiváltó szembenállás mártíriumára szomjúhozó papok szempontjainak figyelembe vétele helyett inkább arra törekszik, hogy biztosítsa a hívők tömegei számára a katolikus hitéletnek a körülményekhez képest normális feltételeit – magának az egyháznak a megőrzésével együtt.[3] A történelem mindenképpen visszaigazolta e politika helyességét. A Mindszenty-ügy lezárása Kádár számára is megkönnyítette a katolikus egyház irányába tett gesztusokat, a rendkívül óvatos továbblépést a Szentszékkel addig szakértői szinten fenntartott kapcsolatokban.

Kádárt e tekintetben nem, illetve nemcsak az motiválta, hogy „zsebre vágja" egy engedékenyebb egyházpolitika otthoni „osztalékait", hanem az is, hogy illeszkedjen a maga szerény lehetőségeivel a szovjet külpolitika törekvéseihez. E törekvések Kádár ekkori felfogásában is végső soron a szocializmus világméretű győzelme felé vezető út egy-egy állomását jelezték, s ilyen értelemben számára teljesen legitim volt a szovjet prioritások elfogadása, támogatása. A helsinki folyamat és a helsinki záróokmány aláírása arra a következtetésre juttatta Moszkvát, hogy az évtized fő tartalma az enyhülés és a békés egymás mellett élés. A szovjet vezetők nyugati ellenlábasaikhoz hasonlóan úgy látták, hogy a Helsinkiben aláírt záróokmány kitűnő kereteket nyújt a szembenálló tábor gyengítésére, „fellazítására". Moszkva ennek érdekében, az új körülményekhez módosítva, ismét elővette az 1950-es években már jó szolgálatokat tett „békeharc" taktikáját, és annak szellemében indított újabb „békeoffenzívájának" tárgya lett a világbéke megőrzése érdekében nem szűnően argumentáló Szentszék – és rajta keresztül az európai katolikusok milliói is. Kádár maga is a nagy nyilvánosság előtt méltatta és megköszönte a „pápa és a Vatikán erőfeszítéseit, amelyeket a béke ügye, a békés egymás mellett élés, az enyhülés és különösen a helsinki megállapodás érdekében tett. (…) a pápa és a Vatikán szavára többen hallgatnak, mint ahány állampolgára van a Vatikánnak".[4] Ezen túlmenően Kádár

[1] A Moszkvával és a belső ellenzékével folytatott birkózása nem tárgya a jelen dolgozatnak.
[2] MOL M-KS 288.f.5/82 ö.e.
[3] Lásd Agostino Casaroli: *A türelem vértanúsága – a Szentszék és a kommunista államok (1963–1989).* Szent István Társulat, Budapest, 2001.
[4] *Népszabadság,* 1977. június 10.

természetesen tudatában volt annak a katolikus klérus köreiben tapasztalható megosztottságnak, ami a Szentszék keleti, illetőleg a magyar kormányzat irányában folytatott politikáját illette – és ebből a megosztottságból vérbeli profi politikusként a lehető legtöbbet akarta „kivenni". Az 1970-es évek közepére megérett az a gondolat, hogy megfelelő alkalom esetén találkozik a pápával.

E találkozót azonban – tekintettel az ügy egyebek mellett történelmi vonatkozásaira, lévén, hogy addig rajta kívül egyetlen első számú magyar vezető, Horthy Miklós kapott magánkihallgatást a pápától[5] – a reá jellemző óvatossággal és körültekintéssel készíttette elő. A kommunista vezetők pápai audiencián történő részvételére több precedens adódott, mivel járt már a pápánál Podgornij, a Szovjet Legfelsőbb Tanács elnöke, Tito jugoszláv elnök, 1973-ban Ceausescu román, majd két évvel később Todor Zsivkov bolgár vezető. Gromiko szovjet külügyminisztert 1973-ban és 1975-ben fogadta a pápa.[6] 1971-ben Péter János magyar külügyminiszter[7] és 1975-ben Lázár György miniszterelnök vett részt pápai magánkihallgatáson. Ennek megfelelően 1977 elejére körvonalazódott, hogy a pápával történő találkozóra Kádárnak a tervezett hivatalos, olaszországi tárgyalásai mentén kerül majd sor, „mivel a vatikáni látogatást a hivatalos olaszországi látogatás után »szeparáltan kell szervezni«."[8] A szervezést illetően azonban már kezdetben gondot jelentett annak a kényes kérdésnek a megválaszolása, hogy ki kezdeményezi ezt a látogatást? Az első lépést minden valószínűség szerint a magyar fél tette, legalábbis erre enged következtetni Kádárnak a római látogatását záró sajtókonferencián tett kijelentése, miszerint „Illőnek tartottam, hogy Rómába jövet felkeressem VI. Pál pápát",[9] de erre mutat Casaroli lentebb idézett töprengése és az is, hogy a római magyar nagykövet rejtjeltáviratban[10] jelentett a Casarolinál tett látogatásáról. Ennek során áttekintették a Szentszéknek a helsinki folyamattal és a belgrádi utótalálkozóval összefüggő álláspontját – „amely lényegében azonos a magyarral", majd a nagykövet tájékoztatta partnerét Kádár közelgő, római látogatásáról. Casaroli a látogatásról már tudott. „Elnézést kért, de a Vatikánnak nem szokása, hogy formális meghívót küldjön – fél az esetleges visszautasítástól –, de a kérdésre rövidesen visszatér." Ez nem sokkal később meg is történt,[11] és Casaroli ezúttal arról tájékozatta a nagykövetet, hogy a pápa április 5-én beszélt Villot bíboros államtitkárral, akinek határozottan kijelentette, hogy Kádár János Vatikánban teendő látogatását hasznosnak tekintené. (Mivel a Szentszék tisztségviselői nagyon jól tudták, hogy hivatalos kérést a magánkihallgatásra Kádártól nem kapnak,[12] kétségeik ellenére sem akarták, hogy elmaradjon a találkozó. A Szentszék ilyen irányú kételyeit idézi a *Távlatok* 2003/3. számában a nagy tekintélyű literátus és történész Szabó Ferenc SI, aki VI. Pál tolmácsaként Casarolival együtt várta az érkező Kádár Jánost. Az atya visszaemlékezése szerint Casaroli azon töprengett, hogy „Nem tudom, hogy jól tettük-e, hogy fogadtuk Kádárt? De hát ő kérte a pápai kihallgatást. Majd a történelem ítélni fog.") Casaroli még elmondta a magyar nagykövetnek, hogy a Vatikán hivatalosan senkit nem hív meg, de a pápa kijelentése egyenértékű a meghívással, és ezt a magyar fél értelmezze így. Hozzáfűzte még, hogy ezt a látogatást félhivatalosnak veszik, hasonló lesz Lázár György

[5] 1936. november 28-án.
[6] MOL XIX-J-1-j 131. doboz 160-1, 160-2
[7] Erről a látogatásról bővebben lásd. M. Szebeni G.: *Mindszenty ügyek.* 2. rész. In: *Magyar Szemle*, 2009. február.
[8] MOL XIX-J-1-j 102. doboz 117-1 0032/5
[9] *Népszabadság,* 1977. június 10.
[10] MOL XIX-J-1-j 102. doboz 117-1 0032/10
[11] Uo. 0032/22
[12] A római látogatással foglalkozó miniszteri értekezletre készült koncepció-tervben egyébként szó szerint az szerepel, hogy „Amennyiben a Vatikán részéről kezdeményezés történik Kádár elvtárs (június 9-én) délelőtt találkozna a pápával." Uo. 0032/11

látogatásához, azzal a különbséggael, hogy most Kádárné is ott lesz. Ettől kezdve a szentszéki közlést magyar részről hivatalos meghívásnak tekintették,[13] és úgy is kezelték, hogy Kádár a pápa meghívására megy a Vatikánba. Annak semmi nyoma a fennmaradt iratokban, hogy a látogatás kezdeményezésének protokolláris (bár kétségkívül politikai jelentőséggel is rendelkező) kérdése Kádár Jánost érdekelte volna – inkább arról lehetett szó, hogy az apparátus igyekezett valamiféle presztízs győzelmet aratni.

A Szentszék előkészületei csak magyar forrásokból követhetőek nyomon. Lékai László bíboros prímás 1977. március 28. és április 1. között részt vett a Nevelésügyi kongregáció ülésén, amellyel összefüggésben hosszasabb megbeszélést folytatott Nagy Miklóssal az ÁEH elnökével.[14] Vatikáni tartózkodása során Lékai bíborost Casaroli tájékoztatta arról. hogy a Szentszék a római magyar nagykövet „kezdeményezésére" foglalkozik Kádár János VI. Pál pápánál teendő látogatásának előkészítésével. A pápát érdekli a magyar bíboros prímás e látogatásról alkotott véleménye. Nagy Miklós feljegyzése szerint Lékai bíboros azt felelte, hogy „Kádár János a magyar nép nagy tekintélyű vezetője, aki mélységes felelősséggel tesz erőfeszítéseket az ország nyugalmának biztosításáért. Nagy gondot fordít az egyházakkal kapcsolatos rendezett viszony ápolására is. Igen népszerű ember, emberi értékeiért, szerény magatartásáért az egész országban nagyra értékelik." Lékai bíboros a dokumentum szerint egyértelműen állást foglalt amellett, hogy a pápa találkozzon Kádár Jánossal, és ezzel a véleménnyel szerinte Casaroli is egyetértett. Ugyanakkor az egyházjog által ötévenként kötelezően előírt ad limina látogatásra 1977-ben kellett magyar püspököknek kiutazniuk a Vatikánba, és erre a látogatásra az áprilisra eső húsvét utáni héten került sor. Így a magyar megyés főpásztorok Lékai bíboros vezetésével még jóval a Kádár-látogatás előtt be tudtak számolni a pápának és a szentszéki hivatalos szerveknek egyházmegyéjük helyzetéről. A pápa április 14-én együtt fogadta őket magánkihallgatáson. Nehezen képzelhető el, hogy a magyar püspökökkel nem konzultáltak volna az Államtitkárság Kádár-látogatást előkészítő illetékesei, és hogy véleményüket ne vették volna figyelembe. Az ad limina látogatás időzítése azt is érzékeltette a hívek tömegeivel – és Kádárékkal –, hogy a Szentszék prioritásai között változatlanul kiemelt helyen szerepel a magyar katolikus egyház körülményekhez képest zavartalan működésének a biztosítása, illetve elsőbbsége az állammal fenntartott kapcsolatokhoz képest.

Jó három héttel később a római magyar nagykövet ismét Casaroli érseknél járt Kádár János pápai magánkihallgatásának ügyében, amely eseményt a nagykövet jelentése szerint az Államtitkárság 40 percre tervezte.[15] Az érintendő témák közül a nemzetközi kérdésekre a pápa rövid időt szánt, melynek során az enyhülési folyamat, a leszerelés és (a belgrádi utótalálkozóra készülve) a helsinki záróokmány méltatása kerülne előtérbe. VI. Pál sokkal hangsúlyosabban kívánt szólni a kétoldalú kapcsolatok (ezekben sajátos módon keveredtek az egyház és állam – vagyis belpolitikai – és a magyar kormány és a Szentszék – vagyis külpolitikai – viszonyának a szempontjai) helyzetéről. A kétoldalú viszonyt „az előrehaladott normalizálás" állapotában látták a Szentszék részéről, és a pápa ennek megfelelően tovább kívánt lépni a „jelenlegi tűrés, türelmesség állapotából" a kölcsönös bizalom felé. Rendkívül figyelemre méltó gesztusként Casaroli hozzáfűzte (nyilván pápai felhatalmazással): a „katolikus egyház kész arra, hogy sajátos eszközeivel ne csak az állam és az egyház viszonyát segítse, hanem, hogy az Magyar Népköztársaság (MNK) érdekeit befolyásával elősegítse." (Mindezt annak dacára, hogy az NSZK és az Egyesült Államok bírálta a Szentszéket amiatt, hogy nem emel szót a csehszlovák, a román – itt a görög katolikusokról volt szó –, az NDK-beli katolikus egyház, illetőleg a szovjetunióbeli

[13] MOL M-KS 288.f.5/718 ö.e.
[14] MOL XIX-J-1-j 0032/24
[15] MOL XIX-J-1-j 0032/47

katolikusok nehéz helyzete miatt.)[16] A magyar érdekek érvényesítése megtámogatásának azonban két, a pápa által is megemlítendő „feltételét" említette Casaroli. Az ifjúság nevelésének a kérdésében több türelmet és megértést várnak az állam részéről – azzal együtt, hogy elismerik a „szocialista társadalom rendjének létjogosultságát", és tudomásul veszik az „ideológiai harc állandó (jelen)létét." A másik, ismételten megfogalmazott „feltétel" – hivatkozva arra, hogy Jugoszláviába 1966-ban küldték első hivatalos képviselőjüket, majd négy évvel később nunciust – nem volt más, mint a szentszéki–magyar kapcsolatok intézményesítése, vagyis a diplomáciai kapcsolatok újrakötése.

Nem ez volt az első alkalom, melynek során a Szentszék felvetette a diplomáciai kapcsolatok kérdését.[17] Erre vonatkozó elképzeléseit 1965-ben és 1968-ben pro memoriában is összefoglalta. Az elképzeléseknek a lényege az volt, hogy a Szentszék nem hivatalos képviselőt küldene Magyarországra azzal a feladattal, hogy „állandó kapcsolatot tartson fenn az állami szervekkel, személyesen győződjön meg a katolikus egyház helyzetéről (az 1964-es) megállapodás vonatkozásában, és ha szükséges a MNK és a Vatikán között létrejött megállapodások betartásában közreműködjék. A Vatikán képviselője szabadon és közvetlenül érintkezne a magyar püspökökkel, diplomáciai vagy konzuli kiváltságokat élvezne. A Vatikán lehetségesnek tartja, hogy képviselője ne állandó jelleggel tartózkodjon az országban, és annak sem lenne jelentősége, hogy egyedül a magyar kormány mellé van akkreditálva vagy egyidejűleg más szocialista állam mellé is. A Vatikán természetesen egyetért azzal, hogy az MNK kormánya a maga részéről is – nem hivatalos jelleggel – hasonló összekötő szervet létesítsen az állandó jellegű és közvetlen kapcsolatok fenntartására." Jól példázza, hogy a Szentszék milyen fontosságot tulajdonított a közvetlen kapcsolatok megteremtésnek az a tény, miszerint Casaroli megemlítette Kádár Jánosnak az 1975. évi helsinki találkozásukon: eljött az idő a kapcsolatok normalizálásának a befejezésére. És VI. Pál is hasonlóan nyilatkozott, mikor ugyanazon év novemberében magánkihallgatáson fogadta a magyar miniszterelnököt. A magyar álláspontot illetően az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1972. november 21-én, a Minisztertanács pedig 1973. április 13-án nyilvánult meg. Ennek értelmében a magyar fél kész a kapcsolatok eddigi szinten történő fenntartására. Egyelőre nem adottak azok a feltételek, melyek időszerűvé tennék a kapcsolatok állandósítását, de a magyar fél készen áll arra, hogy a kérdést tanulmányozza, és alkalmas időben visszatérjen rá.

A kialakult hivatali ügymenetnek megfelelően Kádár János vatikáni látogatásának „alapanyagait" az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) készítette el.[18] Feljegyzésük röviden összefoglalta, hogy mi adhat alapot a látogatáshoz, s e tekintetben kiemelt helyen tárgyalta azokat a nyilatkozatokat, amiket a pápa és a Szentszék felelős tényezői tettek a békéről, a leszerelésről, a társadalmi haladásról és fejlődésről. A pápa megnyilvánulásai közül az ÁEH kiemelte a pápának a helsinki záró okmány kapcsán az aláíró országok kormányaihoz intézet üzenetét, a pápa ENSZ-nek írt levelét a gazdasági együttműködésről, *A fajgyűlölet és keresztény felelősség…"* és a *„Ha békét akarsz, védd az életet…"* kezdetű enciklikákat, amely utóbbiban VI. Pál felhívta az emberiséget a béke védelmére és a háború elítélésére. E nyilatkozatok a nemzetközi politikai életben jelentős visszhangra találtak, így különös figyelmet szentelt nekik a Moszkvával szorosan egyezető magyar diplomácia is – tekintettel a helsinki záróokmány aláírását követő szovjet „békeoffenzívára". A kétoldalú viszonyt illetően az ÁEH mérlege a magyar kormányzati érdekeket illetően pozitív volt. Kiemelte, hogy Mindszenty bíboros távozását követően a Szentszék számos, a magyar kormányzati oldalnak kedvező lépést tett. 1971 októberében a Szentszék feloldotta a Magyar Katolikus Püspöki Konferenciával (MKPK) szembeni

[16] MOL XIX-J-1-j 0032/10
[17] MOL XIX-J-1-j 0032/36
[18] MOL XIX-J-1-j 0032/33

„diszkriminációt" és a katolikus papképviselőket sújtó pápai büntetést. Eszerint megszűnt a MKPK arra irányuló jogainak a korlátozása, hogy engedélyezze katolikus pap politikai szerepvállalását országgyűlési képviselőként, tanácstagként, vagy más ezekhez hasonló poszt betöltését. Az effajta közéleti tevékenység engedélyezését a Szentszék 1971 októberéig magának tartotta fenn. Két évvel később a Szentszék az esztergomi érseki széket egyházjogilag is üresnek – „sede vacante" – nyilvánította, így megnyílt a lehetőség arra, hogy Mindszenty bíboros esztergomi érsek félreállításával végre rendeződjön az esztergomi érsekség kérdése. Ezt követően magyar katolikus főpapok kinevezésére került sor, ami mindenképpen hozzájárult a magyar egyházmegyék működésének többé-kevésbé „normális" kerékvágásba zökkentéséhez. A kapcsolatok elmélyítésének mindkét fél részéről megnyilvánuló szándékát mutatta, hogy a pápa 1975-ben audiencián fogadta Lázár György miniszterelnököt, majd a következő évben a Szentszék és a magyar kormány képviselői négy alkalommal találkoztak. Az ÁEH elemzése végül megállapította, hogy az állam és az egyház viszonya rendezett, és kitért a diplomáciai kapcsolatok meglehetősen sikamlós kérdésére is, mely kapcsolatok felvétele természetesen nem volt elképzelhető a magyar kormány önálló, szuverén döntéseként, mivel e tekintetben is messzemenően figyelembe kellet venni a szovjetek, illetőleg a „szorosan egyeztető", és azon belül is a jelentős katolikus népességgel rendelkező VSZ tagországok érdekeit. Ennek ellenére a magyar kormányzat készen állt „megvizsgálni a kapcsolatok továbbfejlesztésének a kérdését."[19]

Az ÁEH „alapanyagának" felhasználásával a Külügyminisztérium illetékes területi főosztálya elkészítette a tárgyalási dossziéba került, *A MNK és a Vatikán kapcsolatai* című, tájékoztató jellegű háttéranyagot.[20] Ez utóbbi már sokkal „politikusabb", és sokkal szélesebb összefüggésrendszerbe helyezte a Szentszékkel ápolt kapcsolatokat. A kétoldalú viszony kronológiai áttekintését követően megállapította, hogy az állam és az egyház rendezett kapcsolata kedvező hatást gyakorolt a Vatikánnal folytatott érintkezésekre. A Vatikán rugalmasabb, reálisabb magatartása – így a feljegyzés – „a benne rejlő veszélyek ellenére" … „objektíve jó lehetőségeket nyújt a szocialista országok számára a nemzetközi enyhülés érdekében folytatott harc szélesítéséhez". A dokumentum a továbbiakban nyíltan kifejtette, hogy a Szentszék törekvése a szocialista országokkal történő kapcsolatkeresésre felhasználható arra, hogy „hatást gyakoroljunk a Vatikánra, annak intézményeire és szerveire. Behatolunk a Vatikánban mutatkozó ellentmondások réseibe, és ezzel álláspontunk szélesedő körben egyre offenzívebben juthat érvényre." A dokumentum arról árulkodik, hogy Kádárnak a kapcsolatok óvatos fejlesztésére irányuló szándéka mellett jelen volt egy elég jól körvonalazható törekvés arra, hogy a „szilárd, belső egyházpolitikai bázisra építve mindinkább befolyásoljuk a Vatikánt, hogy progresszív és béke melletti állásfoglalásaiban konkrétabb és következetesebb legyen." Ennek a meglehetős önbizalomról árulkodó politikának a valóra váltásához már egyenesen a világegyházak „progresszív köreivel" tágítandó kapcsolatok kiépítése volt a cél annak a révén, hogy „püspökeink" olyan személyiségekkel érintkezzenek, akiknek a politikai felfogása közelebb áll a szocialista országok törekvéseihez. A szemérmesen „kapcsolatteremtésnek" nevezett akciók színhelyéül a különböző „vatikáni fórumok" szolgálnának. A feljegyzésben rendkívül világosan „reprodukált" stratégia szerint az illetékesek számoltak azzal is, hogy a Szentszék kedvezőbb helyzetet akar biztosítani a magyar katolikus egyház működéséhez és a hitéleti keretek folyamatos kiszélesítéséhez. Azonban már ehhez sem akart partner lenni a kádári vezetés, mint ahogy árulkodik erről Kádár vatikáni látogatása után tartott politikai bizottsági ülésen Győri Imre kijelentése, miszerint „szükséges egész

[19] Uo.
[20] MOL XIX-J-1-j 0032/41

egyházpolitikánkról tájékoztatni a pártaktívát, hogy a vatikáni látogatással nem kezdődik új folyamat az egyházpolitikánkban. Ezt a propagandamunkában is tudatosítani kell." [21]

Lényegében ugyanez a koncepció érvényesült a diplomáciai kapcsolatok kérdését illetően is. Az ÁEH fentebb idézett feljegyzése[22] két lehetőséget kínált a Szentszék javaslatának a kezelésére. Az egyik az volt, hogy a magyar fél megvizsgálja a kapcsolatok továbbfejlesztésének reális lehetőségét, és ezzel a feladattal megbíz egy szakértői bizottságot, amely bizottság a Szentszék illetékeseivel is tárgyalna. A másik lehetőség az lett volna, hogy a magyar fél még a Szentszék felvetésénél is tovább megy, és teljes körű diplomáciai kapcsolat felvételét javasolja. Ennek a megoldásnak az lett volna az előnye, hogy váratlanul éri a Szentszéket, így időt lehet nyerni „a hazai felkészülés, és a többi szocialista országgal történő egyeztetés" érdekében. A feljegyzés azzal érvelt a diplomáciai kapcsolat mellett, hogy az a magyar fél számára kedvezőbb, és nem nyújt előnyt a „Vatikán számára." Amennyiben ez a megoldás nem jó a két fél számára, még mindig lehet tárgyalni egy másik változatról. (Volt még egy harmadik, inkább csak a javaslattevő tájékozottságát mutató lehetőség, miszerint az esztergomi érsek a XV. század óta legatus natus, így közvetlen kapcsolatot tarthat fenn a pápával. Ennek a formulának a feltámasztása is továbblépést jelentett volna az ÁEH elnöke szerint.) Egyáltalán nem meglepő, hogy az olaszországi Kádár-látogatásra készült külügyminiszteri előterjesztés[23] (melynek három oldalából egy oldal foglalkozott a pápai audienciával) a nem hivatalos, állandó kapcsolatok létesítésére irányuló szentszéki javaslatokra azt a választ javasolta Kádár Jánosnak, hogy „Meg fogjuk vizsgálnia kérdést és visszatérünk rá."

A *Témavázlat Kádár János elvtárs és VI. Pál pápa beszélgetéséhez* címet viselő dokumentum[24] bizonyos mértékig igazodott a Szentszék által előzetesen jelzett témákhoz. Azt indítványozta, hogy Kádár tekintse át a MNK nemzetközi törekvéseit - különös tekintettel a béke, az enyhülés, a békés egymás mellett élés érdekében kifejtett erőfeszítésekre. Fejtse ki, hogy a magyar fél az EBEÉ záróokmány maradéktalan végrehajtása érdekében tényked. A magyar állam és az egyház viszonyát minősítse rendezettnek, a felmerülő kérdéseket a püspöki karral folytatott tárgyalások útján „megoldjuk". Az egyházak megtalálták helyüket a szocialista társadalomban, a teljes vallásszabadságot élvező hívők és papok többsége „egyetértéssel és bizalommal" viszonyul az állam és a katolikus egyház kapcsolata javulásához. A témavázlatban a Külügyminisztérium azt javasolta elmondani, hogy a kétoldalú kapcsolatok kedvezően fejlődtek az elmúlt tizenöt év alatt, elősegítették a kölcsönös bizalom erősödését. „A jelenlegi helyzet kielégítő. Bizakodással tekintünk a jövőbe." A kényesebb témák érintését csak abban az esetben indítványozta a külügy, ha VI. Pál felveti őket. Így az állandó kapcsolat kérdését illetően a válasz: megvizsgáljuk, visszatérünk rá. A hitoktatás fakultatíve biztosított, a gyakorlat tovább fejleszthető. Az új szerzetesrendek létesítését illetően a magyar álláspont az volt, hogy a működési kereteket az állam 1950-ben rendeletileg szabályozta (vagyis feloszlatta a rendek többségét). Jelenleg négy tanító rend működik, új szerzetesrendek működésének az engedélyezése nem indokolt. A lényeget tekintve Kádár a Szentszéknek az igazán fontos kérdéseket illetően elutasító állásponttal a tarsolyában érkezett a pápa magánkihallgatására, és ehhez szigorúan tartotta magát. Annál is inkább, mivel a részére készített tájékoztató anyagok között szerepelt a VI. Pálról készített „profil",[25] melyben az szerepelt, hogy a pápa „Nagy állhatatosságot tanúsít a bírálatok ellenére abban, hogy a szocialista országokkal, az ott élő hívek érdekében

[21] MOL M-KS 288.f.5/723 ö.e.
[22] MOL XIX-J-1-j 0032/36
[23] Uo.
[24] Uo.
[25] MOL XIX-J-1-j 0032/41

folyamatos párbeszédet kell kialakítani, amely később állandó kapcsolatot eredményezhet a szocialista országok kormányaival."

Kádár János olaszországi látogatásáról készült jelentés kisebbik része ismerteti az audiencián történteket.[26] Sajnálatos módon az MSZMP KB Politikai Bizottságának (PB) az e jelentést is megtárgyaló üléséről[27] nem maradt fenn a szó szerinti jegyzőkönyv, így Kádár Jánosnak a jelentéshez fűzött szóbeli kiegészítésének mibenlétről is csak találgatni lehetne. A jelentés mindenesetre arról árulkodik, hogy a magyar vezetés teljes mértékben elégedett lehetett az audiencia eredményével. A dokumentum szerint Kádár megköszönte a pápának, hogy személy szerint sokat tesz a békéért és a nemzetközi enyhülési folyamat megszilárdításáért, és elismerően szólt a katolikus egyház bölcsességéről, amellyel „felismerte az idők szavát". Megköszönte azt a türelmet és rugalmasságot, aminek a révén a Szentszék elősegítette a magyar állam és a katolikus egyház viszonynak a rendezését. Elismerően szólt a pápa „bölcs döntéséről", amellyel megoldotta az esztergomi prímási szék betöltése körüli bonyodalmakat. Kádár aláhúzta, hogy a magyar fél soha nem zárkózott el az egyház „reális igényeinek" a figyelembe vételétől, de kéri, hogy az egyház vezetői is értsék meg az állam érdekeit. Feltétlenül ebben szellemben kell előrehaladni a további kérdések megoldásában, mivel a helyzet kielégítő, de nem ideális. VI. Pál „szívesen látott" vendégként aposztrofálta Kádár Jánost, akinek a jelenléte betetőzi egy hosszú munka időszakának jó eredményeit. Reményét fejezte ki arra nézve, hogy a jövőbeni kapcsolatok is ebben a szellemben fejlődnek. Kifejezte a magyar állam és egyház rendezett viszonya felett érzett örömét és kijelentette, hogy az egyház nem kért és nem is fog kérni olyat, ami a magyar kormánynak gondokat okozhatna. Az egyház szándéka, hogy elősegítse a szociális haladást, és nem vonja kétségbe azokat az eredményeket, amiket e téren Magyarországon elértek.

A pápa három kérdést érintett – a jelentés készítő szerint „indirekt" és futólag" –, mely három kérdés nyilvánvalóan a Szentszék számára a kétoldalú viszony talán legfontosabb területeit érintette. A diplomáciai kapcsolatok, az iskolai hitoktatás és a szerzetesrendek kérdését vetette fel VI. Pál. Természetesen azon a finomra hangolt, kódolt diplomáciai nyelvezeten, amelyik a Szentszéknek évszázadok óta a sajátja. Kádár a kapcsolatok „jelenlegi rendszerét" kielégítőnek és a jövőben is fenntarthatónak" minősítette, a két másik kérdést illetően pedig megígérte, hogy figyelmet fordít rájuk, és „megvizsgáljuk, hogy lehet-e tenni valamit és mit." VI. Pál zárszavában „teljes mértékben" egyetértett vendégével abban, hogy kölcsönös a felelősség azért, hogy az emberiség ne élje át egy mindent leromboló új háború rémségeit. Aláhúzta, hogy az egyház politikája nem változik a nemzetközi kérdésekben. Mindez több volt, mint amire a magyar vezetés előzetesen számíthatott.

Bár a Szentszéknek a találkozóról készült értékelését nem ismerhetjük[28], bizonyos betekintést enged azonban a fentebb már említett Szabó Ferenc SI összefoglalója, amit az eseményt követően készített a *Távlatok* c. folyóirat számára. Innen tudható, hogy Kádár János audienciáján az akkori külügyminiszter Puja Frigyes is részt vett, és jelen volt még Casaroli érsek, az egyházi közügyek tanácsának titkára. A pápai magánkönyvtárban majd egy óra hosszat tartó magánkihallgatás végével VI. Pálnak bemutatták Kádár János feleségét, Tamáska Máriát, és a többi Kádárt kísérő személyt. Szabó Ferenc idézi a Szentszék sajtóirodájának a közleményét, mely szerint a magánkihallgatás során meglehetősen nagy teret szenteltek a helsinki folyamat kérdéseinek, megállapítva, hogy az e folyamatot illető nézetek közösek, vagy nagyon közel állnak egymáshoz. VI. Pál és

[26] MOL XIX-J-1-j 0032/81
[27] MOL M-KS 288.f.5./720 ö.e.
[28] Feltehetően ez esetben is érvényes a 70 évre szóló titkosítás.

Kádár János áttekintette az állam és a magyarországi egyház közötti kapcsolatokat, kiértékelték az eddigi eredményeket és mindkét részről kifejezték „azt a szándékot, hogy előbbre viszik a még nyitott kérdések megvizsgálását és megoldásait." VI. Pál ezt követően Kádár János és kísérete valamint a jelenlévő szentszéki személyiségek előtt hosszabb beszédet tartott,[29] s ebben mintegy áttekintette a Szentszék keleti politikáját. A Kádár-látogatást „egyedülálló jelentőségű és különös fontosságú esemény"-ként aposztrofálta, amely esemény „csaknem a célpontja" volt egy feszültségekkel és szembenállással terhelt hosszú folyamatnak, amely még nem zárult le. A pápa ezek után kitért arra, hogy a kétoldalú viszony alakulását sokan kétkedve, kritikus szemmel nézik, de ezekről a lépésekről a „történelem mond ítéletet." A pápa leszögezte, hogy a Szentszéket nem a pillanatnyi előnyök elérése kecsegteti, mikor merész döntéseket hoz, mivel az embert kell szolgálnia, „aki méltó életre vágyik, békében, igazságosságban és határt nem ismerő testvériségben." Emlékeztetett arra, hogy az egyház a hívők jogos érdekeit védi, de nyitott arra is, hogy megértéssel viszonyuljon az államra tartozó sajátos területekhez, és egyenesen kijelentette, hogy a magyar kormányzattal folytatott párbeszéd célja, hogy „elősegítse a társadalmi élet valamennyi összetevőjének egységét és lojális együttműködését, a nemzeti közösség egyre nagyobb hasznára." VI. Pál ugyanakkor együttműködést kínált az egész emberiséget is érdeklő területeken, különösen a béke, a társadalmi, gazdasági, kulturális és erkölcsi fejlődés vonatkozásában. Méltatta a magyar kormánynak a *Budapesti felhívás*ban testet öltött erőfeszítéseit az európai biztonság és együttműködés érdekében, és afelől biztosította Kádár Jánost, hogy a Szentszék változatlanul részt kíván venni a helsinki folyamat sikerre vitelében.

VI. Pál szavai nem jelentettek se többet se kevesebbet, mint azt, hogy a Szentszék mintegy kezességet vállalt Kádár János külpolitikájának a helyességéért és azért, hogy a vele folytatott párbeszéd a „nemzeti közösség" hasznát is szolgálja. Kádár ezt pontosan értette és az elutazása előtt nemzetközi sajtóértekezleten[30] VI. Pál gesztusát vissza is igazolta. Ezúttal a nemzetközi nyilvánosság előtt is kijelentette, hogy rendkívül jó benyomásokat szerzett a Vatikánban, és megköszönte a pápának a béke ügye, a békés egymás mellett élés, az enyhülés és a helsinki folyamat érdekében tett erőfeszítéseit. Hangsúlyozottan szólt arról, hogy a magyar kormányzat és az egyház viszonya rendezett, és ezt azért tekintette különösen fontosnak, mivel a rendezett viszony révén nem kerülnek a hívő állampolgárok feloldhatatlan erkölcsi problémák elé. Kifejtette, hogy a magyar katolikus egyház tiszteletben tartja az alkotmányos törvényeket és támogatják a magyar nép építő terveit – s ennél többet a magyar vezetés nem kíván. Kívánatosnak tartotta a kedvező folyamatok ne szakadjanak meg.

A római magyar nagykövetnek a látogatás visszhangjáról készített jelentései egyrészt azt mutatták, hogy a Szentszék igen jó véleményt alakított ki Kádárról, akinek „humanizmusa, realitásérzéke és az egyház iránt kifejezett tisztelete" megerősítette a pápa abbéli meggyőződését, hogy a megkezdett utat folytatni kell,[31] másrészt a Szentszék – közelebbről Casaroli – a kapcsolatok teljes helyreállítását nemcsak lehetségesnek, de közelinek is tartotta. A nagykövet nem mulasztotta el, hogy a már-már eufórikusnak tűnő kúriai reagálások mellett felterjessze a „kúriai és olasz papi konzervatív erők" reakcióit is.[32] Persze, ezek a vélemények, ha lehet még teljesebbé tették Kádár sikerét, mivel a másik tábor megosztottságát ország-világ számára nyilvánvalóvá tették – bár a helyzet aztán II. János Pál trónra lépésével gyökeresen megváltozott. A konzervatív tábor felhívta a pápa figyelmét az evangélium és a marxizmus kibékíthetetlen ellentétére,

[29] Ezt a *Népszabadság* 1977. június 10-i száma is közölte.
[30] Uo.
[31] MOL XIX-J-1-j 0032/82
[32] MOL XIX-J-1-j 0032/88

„botrányosnak" tartották a pápa magatartását és nyíltan bírálták VI. Pál és Casaroli tevékenységét, amely „riadalmat" okozott a „kisszámú, reakciós" magyar papi emigráció körében. Emellett az NSZK kormánya és a német katolikus egyház is nehezményezte a Vatikánban, hogy VI. Pál fogadta Kádárt.[33] A Szentszék azonban ezeket a kritikus észrevételeket elhárította.

Bár az akkori magyar nagykövet „oral history"-interjújában[34] „a hiteles szemtanú meggyőződésével vallja", hogy „VI. Pál és Kádár amint kiléptek a pápai dolgozószoba feltáruló ajtaján, megindultság és meghatottság ült az arcukon, kifejezve a megbékélés és a megnyugvás humánumának fölemelő érzését és ünnepélyes pillanatait", a képet mindenképpen árnyalni kell a későbbi történések fényében. Kádár János igen „fukar kezekkel" mért a hazatérte után. Ebben nemcsak az játszott szerepet, hogy birtokon belül volt, és lényegében ellenszolgáltatás nélkül minden tárgyalási célját elérte. Azt, hogy Kádár egyáltalán nem akart a Szentszék számára fontos kérdések megoldásában „előrerohanni", óvatosságán túlmenően az is indokolta, hogy látogatásának nem ez, hanem a „helsinki folyamat" melletti szentszéki elkötelezettség erősítése volt a „szorosan egyeztető szocialista országokkal" összehangolt célja. A diplomácia kapcsolatok felvétele vagy újabb szerzetesrendek „beengedése" még tovább erősítette volna az általa konzekvensen elutasított „magyar modell" létezését illető, általánosan elterjedt felfogást, és további elemeket adott volna „különutas" politikáját illető vádak számára. E kérdésben is a fontolva haladás taktikáját választotta, amit jól mutat a PB néhány, a vatikáni látogatást követő egyházpolitikai intézkedése.[35] A PB döntése szerint a templomi hitoktatás helyi tanácsok általi ellenőrzését – e joguk érintetlenül hagyása mellett – újabb intézkedésig felfüggesztették. Az ellenőrzés jogát bizalmi alapon megkapta a püspöki kar. Kádár hozzáfűzte, hogy a „hitoktatás ellenőrzését vissza lehet állítani, ha a tapasztalatok rosszak". Egyetértését adta a PB ahhoz, hogy az egyház szeretetotthont és Leányfalun lelkigyakorlatos házat létesítsen, és arra is engedélyt kapott, hogy a Budapesti Római katolikus Hittudományi Akadémián egy helyen (a kért hat helyett) három éves levelező teológiai tanfolyamot szervezhet az egyházi alkalmazottak és az érdeklődő katolikus hívők számára. Vagyis továbbra is táncolhatott a magyar katolikus egyház – de béklyóval a lábán.

A vatikáni látogatásából eredő feladatok külügyminisztériumi összesítése[36] előírja a felkészülést arra, hogy a „Vatikán" a kétoldalú kapcsolatok eddigi formájának a módosítására tesz javaslatot. E felkészülés jegyében át kell tekinteni a magyar–vatikáni kapcsolatok történetét és feljegyezni annak „esetleg ma is érvényes" vagy figyelemre méltó elemeit. Szükséges feldolgozni a diplomáciai kapcsolatok megszakításának a körülményeit – ami kétség kívül illúzió volt, mivel e feldolgozás során ki kellett volna térni a Szövetséges Ellenőrző Bizottság, vagyis a szovjet megszálló erőknek a nuncius kiutasításában játszott szerepére. A dokumentum a pápa és a Szentszék nemzetközi kérdéseket illető állásfoglalásainak és a belgrádi utótalálkozón tanúsított „magatartásának" fokozott figyelemmel követését is előírta. Ugyanakkor az „időszerű egyházpolitikai feladatok" kezelésére az addig bevált gyakorlat követését ajánlotta.

VI. Pált a magyar vezető (az addigi szokásoktól eltérően) még köszöntötte 80. születésnapján, s ezt a szimbolikus gesztust a pápa külön levélben köszönte meg.[37]

---

[33] MOL XIUX-J-1-j 131.doboz 160-1, 160-2 Vatikán 005533. sz rejtjeltávirat. Ez különös, mivel egy hónnappal később Kádárt Bonnba várták.

[34] Pankovits József: *Fejezetek a magyar-olasz politikai kapcsolatok történetéből*. Gondolat, Budapest, 2005. 147. p.

[35] MOL M-KS 288.f.5/723 ö.e.

[36] MOL XIX-J-1-j 0032/84

[37] MOL M-KS 288.f.11/4367 ö.e.

Tulajdonképpen ez volt az utolsó állomása a Szentszék és Kádár közeledésének hosszú útján. Ennél tovább aztán nem lehetett menni, mivel beigazolódott, hogy a helsinki folyamat egyáltalán nem válaszol a szovjet várakozásokra, sőt a remélttel éppen ellenkező eredményeket hozott, így értelmét vesztette az a szándék is, hogy a nyugat-európai katolikus tömegeket majd a szovjet békeoffenzíva sikere érdekében mozgósítani lehet. Ennél is súlyosabb indok volt, hogy a VI. Pál 1978 augusztusában bekövetkezett halála után trónra lépő II. János Pál elődének politikájától gyökeresen eltérő utat választott.

Kádár János római látogatásának befejezéseként, a hazautazása előtt tartott nemzetközi sajtóértekezletén beszélt a jövőről, a magyar–szentszéki kapcsolatok kilátásairól is. Egyik „prófétikus" mondatának – „Nekem személy szerint az a meggyőződésem, hogy a szocialista magyar állam, a Magyar Népköztársaság sok-sok nemzedéken át fenn fog állni…" – első felét megcáfolta a történelem. Mondatának másik fele azonban teljes mértékben beigazolódott – „… és még nemzedékeken át az egyházak is létezni fognak."[38]

2009. április 3.

[38] *Népszabadság,* 1977. június 10.